

מה יתרון לסופר בכל עמלו

שנה למותו של עזריאל אוכמני ז"ל.

טולסטוי או דוסטויבסקי ולשיר משל ביאליק; וכך ציפו "בניהם" – באותה "עצירת נשימה" – לסיפור משל רומן רולאן או סטפן אן ז'רומסקי ולשירים משל רילקה, שלונסקי, אורי צבי גרינברג, אלתרמן. השאלה המטרידה את אוכמני היא, מהו הסיפור והשיר ש"בנינו" מצפים לו באותה מידה של דריכות – ומבין השיטין עולה הפקפוק, אם כמיהה כנ"ל אפשרית מעיקרו של דבר אצל בני הדור הזה.

אמנם, ה"מיתולוגיזאציה" שנתגבבה על הסופר קילקלה לא מעט את שורת האמת, שהיו שהציגוהו כציפור־דרור המרוננת ומשוררת להנאתה, והיו שדימוהו לקדוש־מעונה; ואילו סופרים של עכשיו – מדעת ובכוונה הם מפקיעים עצמם מן הסטריאוטיפים האלה, גם מן הגרעין הנאמן שבהם – והריהם עומדים נעורים מכל חובה לזולתם. זאת

יפה עשו המופקדים על עזבונו של עזריאל אוכמני שטרחו לכנוס ולהוציא מבחר פרקי תגובה ופולמוס ופובליציסטיקה שכתב כלוואי למתרחש ולמתחדש בעולמן של ספרות ואמנות ("שוליים ושיר", ספריית פועלים, תשל"ט). לרגע אתה חושש שמא חומר כזה אפמרי מדי, "בן יומי", דברים שנכתבו לשעתם והיו נאים ומועילים או מגרים בשעתם – אך האם יש להם קיום מקץ שנים, אף עשרות שנים? אלא שרושם ספקני זה נמחה ככל שאתה מוסיף וקורא – ושוקע בקריאה. אפילו אם המאורעות שפרקים אלה נסבים עליהם – נמוגו ונשתכחו ורק דורשי רשומות־ספרות מוצאים בהם חפץ, הרי "הגהותיו" של אוכמני, דברי ויכוח והתרסה שלו ודברי שבת או הזדהות, יפים לקריאה ומזמנים חומר למחשבה גם היום.

כל שכן קטעים לא־מעטים בספר, החורגים הרחק מן העילה הבלתי־אמצעית של כתיבתם ופרסומם בעתון (בעיקר במזר "בשולי קריאה ופגישה" ב"על המשמר") ומתעלים למדרגת מסות קטנות, שהמשוכחות שבהן עוסקות בשאלת־השאלות: ספרות למה? מי צריך ספרות? מה יתרון או מה ייחוד לסופר בכל עמלו? כך כבר בפרק בן עמוד אחד הניתן בפתח הספר, כהקדמה, ושמו: "מה מקומו של סופר?" זו רשימה של נכאים אך לא של חולשת־דעת גמורה. מי ששואל למהות תפקודם של סופרים בחברה המודרנית אינו מצפה לתשובה מפורטת ומתועדת ומנומקת, היוצאת מן ההנחה החיובית שאכן קיים תפקוד כזה – אלא עצם שאלתו היא ילידת הספק, אם אמנם יש מקום ויש זכות־קיום לסופר באשר הוא סופר. הדורות כאילו פוחתים והולכים, ואוכמני ניזכר בחמדה את "הימים הטובים ההם", שאינם רחוקים כלל, כאשר הציפיה לדברי ספרות – לא של מתי מספר מטיבי־טעם אלא של ציבור גדול – היתה מתוך "עצירת נשימה". כך היו "הורינו" מצפים לסיפור משל

ה"ריקנות ההדורה, והעיקר – הנרצית", שמסתמנת בספרות של ימינו ובזיקת סופרים-קוראים, והיא שמהלכת אימים על בעל הרשימה. למרות הכול מנסה הוא להור- עיד לסופר קורט של חובה הומאניסטית: לא לזעזע מוסדות עולם, לא לבשר בשורות גאור- לה, לא להושיט מרפא לנפש, אך לפחות "להגיש ממתנה" ולהספיג את "הזיעה הכבדה הניגרת ממצחו של אדם", או להסיר "מן הדרך אבן זעירה חדה, כזו העלולה לחבול ברגלו הנודדת של אדם".

איני יודע מתי כתב אוכמני את הדברים האלה; משערני שבערוב אמו. ואילו ברשימה מ-1957, "מאמצע זירת הקרקס", עוד העז להאמין שהסופר – האמן בכלל – נוטל על עצמו משימות כבדות, ולא עוד אלא שמעורבותו רבה לאין ערוך משהיתה בדורות הקודמים. מביא אוכמני את לוח-התמצית של מאמר מאת אלבר קאמי, "האמן והדור", הנד- רש לדימוי של המעונה והאריה, "שני הגיבורים הנצחיים של קרקס-ההיסטוריה", הניצבים מאז ומעולם זה ליד זה. "דורות רבים היה האמן צופה לחזיון הדמים (של טריפת המעונה על ידי האריה) מרחוק, ממדר- גות האמפיתאיטרון. הוא ראה תפקידו לעודד את רוחו של המעונה, או לפחות השתדל להסב לשעה מועטת את עיני האריה מקורבנו. ואילו היום נמצא האמן באמצעה של זירת הקרקס, סמוך-סמוך הן לטרף הן לטורף. זהו הבדל גדול".

בסיטואציה זו, אם אמנם היא דבר שבעוב- דה, נראה לאוכמני שמתחייבת הערכה חדשה של מושג חירות-היצירה: "חופש הדיאלוג" – כן, ובלבד שאינו כרוך ב"חופש מאידיאה", בהתפרקות מעול חובות. "חירות היצירה אינה התנכרות להיסטוריה, עמידה מחוץ, עמידה מעל – חירות היא אחריות... לגורל האדם, בראש וראשונה בהווה, בחייו היחידים שהוא (האמן) חי". אכן, אפילו ברשימה משנת 1975, "מציאות חוץ-ספרותית", עדיין מעסי- קה את אוכמני נכונותו או חובתו של סופר להתייצב ב"אמצע הזירה" – בשעת מעשה יצירה או גם "לאחר שעות העבודה", או כלשונו של א.ב. יהושע בנאום בוועידה של אגודת הסופרים: ב"זמנו החוץ-ספרותי" נר- אים לו לבעל-הרשימה דברי יהושע, שאחד השימושים המועילים בשעות-הפנאי של סופר הוא "הצלת הלשון מהשחתה, שמירה על הטוהר שלה". אין צורך לומר מה רבה ומה קשה ההשחתה הזאת; אשמים בה יום-יום פוליטיקאים ואידיאלוגים, המוציאים מלים

מידי פשוטן ואמיתן וישרותן ומחוללים בהן "מוטאציות מפלצתיות". חוששני שתביעה גדולה זו, אפילו היא מוצגת לסופר, שמטבע- אומנותו הוא מציונה לברור מלים ולדייק בהן – היא תוחלת ממושכה, ועצם התביעה יש בה איוז סתירה פנימית; מפני שסופר, ומה גם סופר "מגויס", בעל מעורבות ציבורית, הוא-גם הוא ברייה פוליטית ואינו "נקי" מאידיאולוגיות, וביחוד "בזמנו החרוץ-ספרותי". באשר כן, עלולים כמה שימושי- לשון שלו להרגיז או להבעית סופרים אחרים (או קוראים מסוימים), שהשתייכותם הפולי- טית שונה או נטייתם הרעיונית מנוגדת – והללו יעריכו את דבריו כ"השחתת" השפה. כך תמיה אוכמני על א.ב. יהושע עצמו, שעשה שימוש לא-מבורר בכיטוי "הגורל היהודי"; וביחוד מתרעם הוא על משורר אחד, "מקורי וחשוב, אשר מקוריותו לא מעט מלשוני-שירו העצמי", שנקט את המלה שואה מחוץ למשמע הבלבדי המקובל (הוא דיבר בהעלם אחד על "השואה שנתרגשה על העם היהודי" ועל "השואה שנתרגשה על ערביי-ישראל").

ודאי שזו השחתת לשון, לטעמו של רוב העם בישראל, אבל צא וראה שלא בה יש ללחום, לא במוצר המילולי המוגמר, המעורר שאט-נפש, אלא במערכת המעוותת של אמור- נות ודעות שגרמה ליצירתו. אבל אפשר שאוכמני, כמו משוררים אחרים, היושבים שבעה נגיים על כל שורה שהם מוציאים מקולמוסם – לא תפס את המלה מכשיר תפקודי שניתן להפעילו כך או כך, לכאן או לכאן, אלא הועיד לה מעלה של ערך. מטבעות-הלשון היו לו מטבעות קשים, שחלילה לפוסלם ולזייפם או לפחתם.

כשם שהיה חרד לטהרתה של לשון, בכל התנאים ולכל המטרות, כך היה נפעם מן הנס של בריאת לשון בידי אמנים בני-עלייה, וביותר ממעשי א. שלונסקי מתרגם-הפרוזה, הכופה עלינו "אשליה של קיום חיי-לשון רצופים... כביכול מעולם לא נצטמצמה לשון-נו בגוילים... אלא במרוצת כל הדורות לעור-לם היא נשמעת, דשנה וציורית, מפי הדיוטות ופשוטי-עם, אומנים וכפריים, באחת: לשון חיים".

כן טוב לקרוא עכשיו את הדברים שכתב אוכמני בשנת 1962 על י.ד. ברקוביץ בן השבעים וחמש: "...נכון הלשון, מטובעי מטבעותיה היוצאים. כבואו לדובב בלשונו את גיבורי שלום עליכם, יהודים שטופים בדי-בור... גולל ברקוביץ יריעה לשונית נרחבת,

רבת רבדים, מזוהרת גוונים רכים, שקופת אור-דמע וצלולת עצבון בת-צחוק". גם על לשון תרגומי שלום עליכם של ברקוביץ ניתן לומר, כמדומה, את השבח שאמר אוכמני על תרגומי-הסיפורת של שלונסקי: יש בה אש-לֵיָה של לשון-חיים טבעית, שהשימוש העממי-המוני בה לא פסק לעולם. עד-מה **אמינה** הלשון הזאת לעומת יצירהם של כמה מתרגמים אחרונים, המנסים להעתיק את היי-דיש הרוטטת של הנפשות-הפועלות בסיפורי שלום עליכם לעברית-ישראלית הדיוטית של ימינו. אין המתרגמים הללו מבינים או אין הם רוצים להבין שמן הנמנע למצוא ברובד-לשון צעיר זה שווי-ערך נאותים לאידיומאטיקה של מנחם מנדל וטוביה החולב ואנשי כתריאלוב-קה – משום שהעברית הנהוגה כפי הישרא-לים בזמן הזה שרויָה כולה באקלימה של המאה העשרים, בעולמן של טכנולוגיה וטכניקראטיה, ולעתים נדמה שהיא רחוקה ריחוק של **עידנים** מבית-המדרש הישן ומהווי העיררה....

ענֵן מיוחד יש במדור **דיוקנאות סופרים** – מסות קצרות שאוכמני כתבן ביחוד לרגל יובלות ושרובן ככולן ראו אור ב"מאזנים". מועט המחזיק את המרובה ואת המאפיין-הקולע; כגון על אברהם קריב: "הוא הסוער-רוגש שבין המבקרים. ריגושו אינו בחינת **מזג** אלא בחינת **השקפה**..." או הער-כת ייחודו של יהודה בורלא: "הסופרים בני

הדור שקדמו לו, אפשר גם **ריחמו** על הדמויות שהחיו בספריהם, אך בדרך כלל – ולא כאן המקום לעמוד על הטעמים – לא רחשו להם **אהבה**, ומכאן דיסטאנס זה שביניהם וממנו קווי-הפנים שלהן וקווי-נפש שלהן, קווים לא במעט מומיים; ולעומתם הקיף מספרנו את גיבוריו אהבה, ומכאן טשטוש הדיסטאנס שביניהם, וממנו מליאותם. ממנו החום האנושי המתנשא מספרינו..."

ניכרת היטב שקידת המהדרים של האסופה "שוליים ושיר" – במבחר ובנוי ההדפסה. שתי הערות: (א) סברני שהפרוטוקול משיבת ועד אגודת הסופרים מיום כ"ח בניסן תשכ"ז, במלאות לאוכמני ששים שנה, עם פירוט דברי הברכה שהשמיעו חברי הוועד ועם תשובתו הקצרה של חתן המסיבה – מוטב היה לא להביאו בכרך זה של כתבי עזריאל אוכמני; מקומו יכירנו, אולי, בכרך שיכלול מאמרי-הערכה על הסופר המנוח ויצירתו – אם יש בדעתם של אפוטרופסי העזבון והמו"ל להר-ציא כרך כזה. ב) ברשימה הביוגראפית הקצ-רה שבסוף הספר נאמר, כי אוכמני היה בנער ריו "מתלמידי הישיבה של הרב שפירא, שלאחר זמן-מה היה ממייסדי הישיבה-של לובלין". ראוי היה להקפיד על דיוקם ושלמו-תם של שמות: הרב **מאיר** שפירא (כי מסתמא **מאות** רבנים ששם משפחתם שפירא היו בפר-לין...); והשם **המפורסם** של מוסד-התורה שהקים והנהיג היה **ישיבת חכמי לובלין**.